

Nevýhody nesezdaného soužití oproti manželství z pohledu lidských práv

V posledních desetiletích se na poli rodinného života událo postupně mnoho významných změn. Od poloviny dvacátého století se ženy činí na pracovním trhu, čímž nabývají ekonomické samostatnosti. Jsou nalezeny nové antikoncepční prostředky a s probíhající sekularizací tak manželství ztrácí monopol na sex. Pomalu se uvolňující poměry ve vztahové rodině nakonec ústí k neustále vzrůstajícímu počtu nesezdaných soužití. Lidé (a zejména ženy) už nutně nepotřebují uzavírat manželství, aby byli chráněni. Avšak přesto je stále třeba, aby i vztahy, které nebyly zpečetěny manželským svazkem, byly nějak právně podchycené. Otázkou zde tedy je, do jaké míry se právo vyrovnalo řečenými změnami a zda díky právní mezeře mezi manželstvím a nesezdaným soužitím nevzniká diskriminace kohabitujiících párů.

Od sedmdesátých let tedy Evropa zažívá prudký vzrůst počtu nesezdaným soužitím a nemanželských dětí (Eurostat, 2016) a je třeba, aby se tyto socio-demografické změny v lidských životech odrážely v nových zákonech. Zatímco situace dětí, jež byly narozeny mimo manželství, je v právním systému dobře zachycená, legální status kohabitujiících partnerství je stále nejasný. V rámci snahy o vyřešení tohoto problému se od sebe jednotlivé země se svým řešením značně liší. Zejména v názorech na to, zda jsou kohabitujiící partneři oproti manželům znevýhodněni, či ne a také nakolik by bylo právní rozšíření s ohledem na kohabitujiící páry ohrožením pro centrální pozici manželství v rámci právního systému.

Nejdůležitější dokument Rady Evropy, Evropská úmluva o ochraně lidských práv a svobod, byla podepsána v roce 1950 a v platnost přišla v roce 1953. Tato úmluva zahrnuje ustanovení, které chrání právo na respektování soukromého a rodinného života, právo na založení rodiny a stanovuje zákaz diskriminace. Nalezneme v ní, že každý má právo na respekt k jeho soukromému a rodinnému životu a jeho domovu, každý má právo uzavřít manželství a založit rodinu. Zároveň se v ní také dočteme ve Článku 14: „*Zákaz diskriminace - Užívání práv a svobod přiznaných touto Úmluvou musí být zajištěno bez diskriminace založené na jakémkoli důvodu, jako je pohlaví, rasa, barva pleti, jazyk, náboženství, politické nebo jiné smýšlení, národnostní nebo sociální původ, příslušnost k národnostní menšině, majetek, rod nebo jiné postavení.*“ (Článek 14, Evropská úmluva o ochraně lidských práv).

Zde je třeba upozornit na skutečnost, že tato úmluva byla přijata v době, kdy manželství bylo oproti kohabitujiícím párům absolutně nadřazená forma partnerského svazku z pohledu jak sociologického tak právního. Pokud se tedy v právu mluvilo o rodině, byla to forma, která vznikla až po uzavření manželství. Vzhledem k době, kdy byla tato úmluva přijata, se tedy nemůžeme divit, že na rodiny, které nebyly založeny až po manželském slibu, příliš nepomýšlí.

Změny, o kterých jsem hovořila, vedly k nutnosti přeinterpretovat Úmluvu tak, aby chránila nejen manželské ale i kohabitujiící páry. Zaměřila jsem se tedy na dvě konkrétní práva: právo na respektování soukromého a rodinného života a právo uzavřít manželství a založit rodinu. Zajímalo mě, zda se soudnictví bylo schopno vyrovnat s demografickou změnou ve společnosti, zda mu přizpůsobuje své verdikty a jestli jsou opravdu nesezdaná soužití v těchto případech oproti manželstvím diskriminována.

Nejprve bych se zaměřila na Článek 8 – Právo na respektování soukromého a rodinného života, jehož přesné znění jest: „*1. Každý má právo na respektování svého soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence. 2. Státní orgán nemůže do výkonu tohoto práva zasahovat kromě případů, kdy je to v souladu se zákonem a nezbytné v demokratické společnosti v zájmu národní bezpečnosti, veřejné bezpečnosti, hospodářského blahobytu země, ochrany pořádku a předcházení zločinnosti, ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných.*“ (Článek 8, Evropská úmluva o ochraně lidských práv).

Jak vidíme, v Úmluvě není přesně definováno, co je to soukromý a rodinný život. Z výkladu soudu je však patrné, že každý rodinný život je soukromý život, ale ne každý soukromý život je i rodinný. Otázkou tedy zůstává, zda lze mimomanželské vztahy automaticky považovat za rodinné, neboli za jakých podmínek mají kohabitujiící partneři právo na respekt rodinného života.

Vzhledem k tomu, že je často v rozsudcích automaticky předpokládáno, že dítě se rodí do rodiny, mělo by být toto pouto považováno za dostatečně pevné. Avšak až v roce 1979 se k Evropskému soudu pro lidská práva dostal případ z Belgie, díky kterému nakonec i „nelegitimní“ rodiny získaly stejná práva jako ty „legitimní“. Matka porodila mimomanželské dítě, a protože na základě belgického práva mezi nimi kvůli neuzavřenému sňatku nebyla žádná legální vazba, musela si jej adoptovat (Case of Marckx v. Belgium, 1979). Díky tomuto případu konečně přestaly být děti, narozené mimo manželství, v zákoně znevýhodňovány. Právo na rodinný život bylo přiznáno i rodinám, kde rodiče dětí nebyli sezdáni. Nadále se však při přiznání rodinného života kontroluje řada faktorů jako například zda spolu pár kohabituje, jak dlouho trvá jejich vztah nebo zda závazek vůči sobě stvrdili početím dítěte či jinými prostředky (Lucić & Grigić, 2015).

První případy, v rámci kterých soud řešil mimomanželské vztahy, řešili pouze vztah dětí a rodičů, nikdy vztah mezi kohabituujícími partnery. Druhé právo, které bych tedy chtěla přiblížit je zakotveno v Článku 12 Úmluvy, je to právo uzavřít manželství: „*Muži a ženy způsobilí věkem k uzavření manželství mají právo uzavřít manželství a založit rodinu v souladu s vnitrostátními zákony, které upravují výkon tohoto práva.*“ (Článek 12, Evropská úmluva o ochraně lidských práv).

Problém v tomto případě je, zda interpretovat spojení "uzavřít manželství" a "založit rodinu" jako dvě rozdílná práva nebo zda právo založit rodinu je manželstvím podmíněno. Pokud by tomu ta opravdu bylo, chybí v Úmluvě právo kohabituovat nebo mít trvalý partnerský vztah jako další možnost vedle manželství nutná k právu založit rodinu.

Přesto, že jak jsme si ukázali výše, soud v mnoha případech považuje rodinu kohabituujícího páru za hodnou užívat práva na rodinný život, jsou stále ještě případy, kde jsou nesezdané páry oproti manželstvím diskriminovány. Například v případě Quintana Zapata v. Spain (1998). Po šedesáti pěti letech partnerství zemřel žalobkyni její partner, se kterým měla pět dětí. Všechny děti nesly otcovo jméno. Přesto, když žádala o vdovský důchod, nebyl jí přiznán na základě neuzavřeného manželství se zesnulým. Žalobkyně si tedy stěžovala na porušení článku 14 ve spojení s článkem 8. Komise sice uznala, že na základě článku 8, žalobkyně a její partner měli rodinný život, avšak nepřipustila, že by měla dotyčná právo na vdovský důchod. Tento postup odůvodnila tvrzením, že partneři měli dost dlouhou dobu uzavřít manželství, aby mohli užívat práv manželského svazku (jako pobírání vdovského důchodu po smrti manžela).

Stejně tak v případě Saucedo Gomez v. Spain (1999), kdy žalobkyně žila se svým partnerem osmnáct let v jeho domě a po rozchodu žádala soud o právo bydlet tam i nadále a čerpat rodinné úspory, byla žaloba zamítnuta. Opět bylo zdůrazněno, že osmnáct let je dost dlouhá doba na uzavření manželství.

Zdá se tedy, že pokud se jedná o děti, soud je k shovívavý v uznání rodinného života, avšak stále diskriminuje nesezdaná soužití v tématech výhradně partnerských. Se svými rozsudky se částečně adaptoval na demografické změny ve společnosti, čímž ukazuje, že je ochoten chránit působnost Článku 8 Úmluvy na základě obsahu a ne rodinné formace. Na druhou stranu, soud odmítá přiznat diskriminaci nesezdaných soužití oproti manželstvím ve světle Článku 14 Úmluvy, protože tvrdí, že kohabituující mají možnost kdykoli vstoupit do manželství a nabýt tak práv a povinností plynoucích z jeho uzavření. Jak nesezdané páry, tak manželé by měli přijímat právní důsledky svých rozhodnutí neboli přijímat právní důsledky formy rodinného soužití, které se rozhodli založit.

Zároveň je soudním stanoviskem, že chránit tradiční manželství je cíl, který je dosažen přiznáním stejných práv a povinností jak nesezdaným partnerům, tak manželům.

V české právní úpravě se setkáváme s podobným problémem, kde je základním předpisem, který upravuje vztah mezi mužem a ženou a mezi rodiči a dětmi, zákon o rodině. Přesná definice rodiny však v právních normách chybí. To je způsobeno tím, že „*rodina není v naší právní úpravě subjektem právních vztahů, ale subjekty jsou pouze její jednotliví členové. Za členy rodiny jsou tak z hlediska práva považovány osoby, které spolu žijí ve společné domácnosti a jsou tzv. osobami blízkými* (Mňuková, 2011).“

Jednoznačnou definici vztahu mezi mužem a ženou tedy nalézáme pouze v rámci instituce manželství. Je to „trvalé společenství muže a ženy založené zákonem stanoveným způsobem“. Hlavním účelem manželství je „založení rodiny a řádná výchova dětí.“ (Zákon o rodině, č. 94/1963 Sb.)

Ani u nás není považováno manželství a rodina za synonyma, avšak předpokládá se, že rodina z manželství vznikla. S určením, co to rodina je, se setkáme v jednotlivých právních normách. Rodinou pak podle nich je i pár s dítětem (rodiče nemusí být sezdáni), případně i samotný rodič s dítětem. Nicméně úpravu práv a povinností mezi partnery, kteří neuzavřeli manželství, v zákoně o rodině nenajdeme. Marně bychom hledali i zmínku o nesezdaném soužití jako o druhu rodinné formace. Co však v zákoně nechybí, je úprava vztahů mezi rodiči a dětmi. Ty se týkají i nesezdaných soužití.

I u nás jsou tedy spory ohledně dětí z nesezdaných soužití řešeny poměrně jednoznačně ve smyslu nezpochybnění dodržení antidiskriminačního zákona. Co se pak týče sporů výhradně mezi partnery, chybějící pojmenování nesezdaného soužití v zákoně situaci znesnadňuje. V občanském zákoníku bychom však našli termíny, jež mohou nesezdané soužití nahradit. Kohabitující páry pak mohou představovat „domácnost“, „osoby blízké“ a „osoby spolužijící“. Tyto termíny by byly použity v případě majetkových, bytových a dědických úprav.

Avšak zde se právě dostáváme na pole rozdílů kohabitujících párů oproti manželům. Zatímco manželé oplývají „společným jměním“, žádné podobné majetkové společenství nemůže být mezi druhem a družkou, ani pokud žijí v dlouhotrvajícím svazku. Svůj majetek podle práva vlastní každý zvlášť a také s ním mohou individuálně disponovat. Je však možné se na základě smlouvy spolupodílet se na vlastnictví určité věci.

Otázka bydlení je také komplikovanější. Druh s družkou spolu mohou mít podílové spoluvlastnictví domu či bytu, dále podnájem nebo nájem nebo jeden z nich právo věcného břemena nebo nepojmenovanou smlouvu, což je smlouva, která není speciálně upravená právními předpisy a neodporuje obecným ustanovením občanského zákoníku (Mňuková, 2011).

Co se týče dědického práva, zvýhodnění manželského svazku je nepopiratelné. Avšak ti, kteří žili se zůstavitelem nejméně po dobu jednoho roku před jeho smrtí ve společné domácnosti a kteří z tohoto důvodu pečovali o společnou domácnost, nebo byli odkázáni výživou na zůstavitele, mohou dědit ve druhé a třetí skupině. Pokud tedy zůstavitel nemá potomky nebo ti z nějakého důvodu nedědí, dědí manžel (nejméně jednu polovinu), zůstavitelovi rodiče a tzv. osoba spolužijící (stejným dílem). Pokud nedědí ani manželka ani rodiče, dědí osoba spolužijící ve třetí dědické skupině spolu se sourozenci (Králíková & Gregorová, 1998). Je tedy zřejmé, že druh a družka jsou v dědickém řádu až daleko za manželem/manželkou. Přednost dostávají ještě potomci, rodiče a sourozenci. Je však možné, aby napsali druhové ve svůj prospěch závěť a tím vyloučili přechod majetku na jiné osoby.

Je tedy jasné, že nesezdané páry stále nemají stejná práva oproti manželstvím ani v našich úpravách. Přesto, jak jsme si dokázali na začátku, Evropský soud lidských práv se na základě řečeného opravdu snaží jistým způsobem vyrovnat se změnami v rodinném formování. Netají se však tím, že chrání tradiční manželství, které by mělo mít ve společnosti stále centrální pozici. Podobně na rodinu, manželství a nesezdaná soužití nahlíží i český zákoník. Je však možné, že přijde chvíle, kdy bude tato situace neudržitelná. Zatím totiž soud nemá příliš mnoho případů, kde by řešil problémy nesezdaných párů. Je však otázkou, zda se tyto páry nenechají umlčet soudy nižší instance, které je upozorní na to, že zkrátka nemají stejná práva jako páry manželské. Je také pravděpodobné, že než aby podstupovali dlouhé soudní tahanice, raději uzavřou sňatek a nabydou svá práva tímto způsobem. Vzhledem k rostoucím počtům nesezdaných soužití se však můžeme domnívat, že jednoho dne získají alespoň početně centrální pozici kohabitace a pak bude zajímavé sledovat, zda se soudy budou stále snažit bránit manželství či upravit se postupy, interpretace a možná i samotné znění zákonů.

Zdroje:

EUROSTAT. *Share of live births outside marriage*. Eurostat [online]. 8.11.2016 [cit. 27.1.2017].

Dostupné z:

<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00018&plugin=1>, as 8 November 2016

European court of human rights. *Evropská úmluva o ochraně lidských práv* [online]. Cit. 27.1.2017.

Dostupné z: http://www.echr.coe.int/documents/convention_ces.pdf

European court of human rights. *Case of Marckx v. Belgium* [online]. 13.6.1979. Cit. 27.1.2017.

Dostupné z:

[http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%226833/74%22\],%22itemid%22:\[%22001-57534%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%226833/74%22],%22itemid%22:[%22001-57534%22]})

European court of human rights. *Quintana Zapata v. Spain* [online]. 4.4.1998. Cit. 27.1.2017.

European court of human rights. *Saucedo Gomez v. Spain* [online]. 26.1.1999. Cit. 27.1.2017.

Dostupné z: <http://caselaw.echr.globe24h.com/0/0/spain/1999/01/26/saucedo-gomez-v-spain-dec-228-37784-97.shtml>

Králíčková, Z., & Gregorová Z. *Nesezdané soužití v právním řádu České republiky*. Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví, Praha: Beck, 1998, (6), 209-214. ISSN 1210-6410.

Lucić, N., & Grigić, N. *Marriage v. cohabitation in the legal practice of the european court of human rights*. 2015. Contemporary Legal & Economic Issues, (5), 57-84.

Mňuková, Kateřina. *Civilní a církevní forma manželství v 19. a 20. století*. Brno, 2011. Magisterská práce. Masarykova univerzita Brno, Filosofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví.